

УДК 378.03.+378.05+155.65

К. О. Мулик,
аспірант

(Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського)

РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ РОЗВИТКУ ЕКСПРЕСИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ СУСПІЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

У статті розглянуто проєктивну модель реалізації педагогічних умов, які сприяють розвитку експресивних здібностей у майбутніх учителів суспільно-гуманітарних дисциплін. Також описано другий етап дослідницько-експериментальної роботи щодо формування даних здібностей. Дано визначення проєктивної моделі розвитку експресивних здібностей і розглянуто її структуру. Виділено педагогічні умови розвитку експресивних здібностей: забезпечення взаємозв'язку активних учбових технологій в процесі професійної підготовки; поєднання всіх видів практичної діяльності студентів; використання методу драматизації та залучення студентів до театральної діяльності в процесі професійної підготовки.

Постановка загальної проблеми у загальному вигляді. Формування педагогічних здібностей у майбутніх учителів суспільно-гуманітарних дисциплін є однією із важливих педагогічних проблем, яка повинна вирішуватись під час професійної підготовки. Оскільки експресивні здібності є однією із підгруп педагогічних здібностей, процес їх формування здійснюється з урахуванням загальних психолого-педагогічних положень, що характеризують процес формування загально педагогічних здібностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що питання професійної підготовки вчителів розглядалося багатьма науковцями (В. О. Сластьонін, В. О. Сухомлинський, З. Н. Курлянд, А. М. Богуш, О. Я. Чебикін, Б. М. Теплов, В. О. Крутецький та ін.). Методологічні і методичні основи формування педагогічних здібностей описуються в працях психологів і педагогів (С. Л. Рубінштейн, Н. В. Кузьміна, З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, Є. С. Барбіна, С. В. Яремчук, О. М. Щербаков, О. В. Мудрік, О. В. Петровський, М. Н. Скаткін, І. А. Зязюн та ін.). Аналіз дисертаційних досліджень, проведених в останні роки, (І. П. Анненкова, Т. В. Коноваленко, В. А. Кручек, М. М. Ісаєнко, Ж. В. Ковалів та ін.) показав, що формування експресивних здібностей майбутніх учителів гуманітарних дисциплін не було предметом спеціального наукового дослідження.

Мета статті полягає у визначенні проєктивної моделі реалізації педагогічних умов розвитку експресивних здібностей майбутніх учителів суспільно-гуманітарних дисциплін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Науковий метод моделювання відомий вже давно. Під моделюванням у педагогіці розуміється дослідження педагогічних та психолого-педагогічних процесів і станів за допомогою ідеальних моделей [1]. Структура моделі має менше елементів, ніж сам реальний об'єкт. З. Н. Курлянд під "моделлю" розуміє систему знаків, яка відтворює деякі істотні властивості системи оригіналу [2; 3]. Н. Бордовська та А. Реан [4] розглядають моделювання як процес побудови і дослідження моделей.

Модель (від лат. *modulus* – зображення) – схема, графік будь-якого об'єкта, процесу або явища, що використовується як спрощена його зміна [1]. Водночас, моделювання – це дослідження будь-яких явищ, процесів чи системи об'єктів шляхом побудови та вивчення їх складових. Використовуються моделі для визначення або уточнення характеристик і раціоналізації побудови об'єктів.

Відтак, модель, відображаючи або відтворюючи об'єкт дослідження, здатна заміщати його так, що її вивчення, дає нам нову інформацію про цей об'єкт. Часткова подібність дає можливість використовувати модель як представника досліджуваної системи. Відносна простота моделі порівняно із реальним процесом робить цю заміну наочною і дає можливість виокремити та вивчити найістотніші взаємозв'язки і взаємозалежності, які існують у цьому процесі.

Узагальнюючи визначення вчених про модель, ми виявили, що вона має такі ознаки: модель – система, умовно уявлена; віддзеркалює об'єкт дослідження; її вивчення дає нову інформацію про об'єкт.

Проєктивна модель розвитку експресивних здібностей має таку структуру: мета, компоненти, педагогічні умови, рівні, засоби реалізації та результат. Мета – це розвиток експресивних здібностей у майбутніх учителів суспільно-гуманітарних дисциплін у процесі навчання у педагогічному закладі. Це може бути досягнуто за рахунок розвитку компонентів експресивних здібностей : організаційного, проєктувального, артистичного. Відбувається реалізація педагогічних умов розвитку цих здібностей: забезпечення взаємозв'язку і взаємодоповнюваності активних навчальних технологій, що мають педагогічну спрямованість, в процесі професійної підготовки; поєднання навчально-пізнавальної, навчально-практичної і самостійної практичної діяльності студентів в процесі професійної підготовки; використання методу драматизації та залучення до театральної діяльності в процесі професійної підготовки.

На другому етапі дослідницько-експериментальної роботи ми провели формувальний експеримент, метою якого була перевірка ефективності визначених педагогічних умов формування експресивних здібностей у майбутніх вчителів суспільно-гуманітарних дисциплін.

© Мулик К. О., 2012

Для проведення експериментальної роботи ми умовно поділили студентів на контрольну і експериментальну групи. Організація навчання в експериментальній групі відрізнялася від навчання в контрольній:

- в експериментальній групі була поставлена мета – формування експресивних здібностей;
- у даній групі були визначені нами педагогічні умови для ефективного формування експресивних здібностей.

Засобами реалізації згаданих умов виступив: спецкурс "Розвиток експресивних здібностей у майбутніх учителів суспільно-гуманітарних дисциплін".

Спецкурс був призначений для студентів суспільно-гуманітарних факультетів вищих педагогічних закладів. Мета курсу : сформувані у студентів основні поняття про сутність експресивних здібностей, визначити їхню роль у професійній діяльності вчителя суспільно-гуманітарних дисциплін, розвинути ці здібності у студентів в процесі їх професійної підготовки на достатньому рівні. Завдання курсу : ознайомити студентів із структурою експресивних здібностей, показати їхню значущість у майбутній професійній діяльності, формувати та розвивати ці здібності. Принципи: системність та послідовність викладення матеріалу, науковість змісту, доступність, особистісно-орієнтований підхід до студентів, емоційність навчання. Методи : бесіди, тестування, створення навчальних ситуацій, опора на життєвий досвід студентів, переконання в значущості навчання. Форми : включення в мотивацію навчальної діяльності проблемних ситуацій, елементів ігрової театральної педагогіки, пізнавальні ігри, вправи, самостійна та групова робота студентів.

У спецкурсі були представлені вправи, ігри, які мали допомогти навчитися оперувати комплексом невербальних проявів, орієнтуватися в обстановці, управляти своєю поведінкою, регулювати емоційні стани, ефективно використовувати виразні засоби в процесі спілкування, розвинути здатність виразити та передати необхідні думки за допомогою міміки та пантоміміки.

Представлені в спецкурсі вправи та ігри було згруповано в такі блоки:

- вправи спрямовані на вироблення способів регуляції своєї поведінки і емоційних станів та розвиток уміння контролювати вираз своїх емоцій, зберігати незворушність;
- ігри та вправи на розвиток здатності передати думку та емоції за допомогою мовлення;
- ігри та вправи на розвиток здатності передати думку та емоції за допомогою міміки та пантоміміки;
- вправи та ігри, спрямовані на формування педагогічного артистизму.

Всі вправи та ігри мали за мету формування та розвиток уміння контролювати власну позу і міміку, передавати інформацію за допомогою невербальних засобів спілкування, розвиток артистизму, навчали умінню контролювати своє мовлення, викладати свою точку зору не тільки простими словами, але і за допомогою складніших, розгорнутих фраз.

Після кожної вправи або гри студенти обов'язково мали обговорювати наскільки складно було виконувати дану вправу. Якщо вона викликала складнощі, то чим саме вони були обумовлені; в яких ситуаціях і для чого важливо вміти контролювати свої вислови, емоції, міміку, позу; в яких ситуаціях має сенс удаватися до складних, розгорнутих висловів, а коли, навпаки, краще говорити максимально коротко і просто.

Очікуваний результат: рівень сформованості експресивних здібностей у майбутніх учителів суспільно-гуманітарних дисциплін.

Пропонований спецкурс був розрахований на 36 аудиторних годин та 18 годин самостійної роботи. На кожному занятті комплексно впроваджувалися визначені педагогічні умови.

Зміст процесу формування експресивних здібностей реалізувався за допомогою різних форм і методів навчання. Провідними при цьому були нетрадиційні (індивідуальні, групові, колективні) форми навчання. При виборі таких форм навчання ми керувалися тим, що традиційні форми навчання мають обмежені можливості в зміні позиції студента. Нетрадиційні ж форми навчання ставлять студента в різні позиції: режисера, вчителя, консультанта, художника, дитини, однокурсника, організатора тощо. Така різноманітна навчальна діяльність вимагає самостійної роботи студентів. На заняттях, спрямованих на формування експресивних здібностей у майбутніх учителів суспільно-гуманітарних дисциплін, ми застосовували наступні форми та методи навчання: лекція удвох, семінар-гра, семінар-тренінг, аналіз роботи педагогів-майстрів, бесіди, дискусії, спостереження, вирішення педагогічних завдань і ситуацій, пізнавальні ігри, вправи, використання відеометоду тощо.

Інформованість студентів про характеристики експресивних здібностей, їх сутність, зміст їх структурних компонентів були основою для організації навчального спілкування.

Під час нашої експериментальної роботи в межах рішення задачі формування експресивних здібностей у студентів ми розвивали в них розуміння того, що особистість учня виховується через особистість вчителя.

В аспекті проблеми формування експресивних здібностей метою одного з лекційних занять було вивчення досвіду як зарубіжних педагогів, так і вітчизняних з питання формування педагогічних здібностей. Виходячи з нашого дослідження, ми спробували проаналізувати точку зору педагогів про педагогічні здібності, зокрема експресивні, та педагогічний артистизм.

Ми звертали увагу студентів на ті або ті якості педагогів різних епох. Так, наприклад, на лекції ми розповіли студентам про Сократа, який володів великим даром красномовства, він міг розбурхати, зацікавити, захопити розум багатьох людей. Говорили про ідеї Квінтіліана про ораторське мистецтво, зробили акцент на тому, що Д. Локк серед усіх методів виховання і навчання дуже високо цінував гру як основний метод для розвитку інтересу до навчання тощо. Звернули увагу на наукову діяльність сучасних вчених, (В. О. Крутецького, З. Н. Курлянд та ін.), які виділяли експресивні здібності в окрему групу педагогічних здібностей. Ми прагнули, щоб:

- студенти осмислювали уявлення педагогів минулого з позиції сучасного знання про педагога, про експресивні здібності;
- повідомлення і виступи студентів в дискусії здійснювалися з позиції вчителя-практика, в діяльності якого виявляються дані здібності;
- студенти виявляли в педагогічних переконаннях педагогів минулого зміст експресивних здібностей та педагогічний артистизм.

Ми говорили про те, що учні при взаємодії з викладачем реагують на образ педагога, сприймаючи або відхиляючи ті якості, які він проявляє під час педагогічного спілкування. Ми ставили перед собою завдання показати майбутнім учителям місце і роль експресивних здібностей в образі самого педагога.

Увага студентів фокусувалася на педагогічних переконаннях педагогів минулого, осмислення яких стали основою для становлення наукових уявлень студентів про експресивні здібності та їх роль. На перший погляд, дані мислителі, педагоги не торкалися питання саме цих здібностей і не приділяли достатню увагу їх формуванню. З одного боку, відсутність таких знань викликає певні труднощі при їх формуванні; з іншого боку, вивчаючи досвід педагогів минулого, студенти поступово проникали в творчу лабораторію педагогів, що зробило можливим виокремлювати складові експресивних здібностей. Так, вивчаючи погляди на особистість вчителя Ж.-Ж. Руссо, студенти виявили, що відомий педагог протиставляв авторитаризм і привчання обережному впливу на особистість учня з метою виховання і навчання. Студентам було поставлено питання: "Що мав на увазі педагог під словами "обережний вплив"? У своїх відповідях вони зазначали, що вчитель, передусім, повинен поважати особистість кожної дитини, обережно відноситися до її душі, має стати для учнів помічником. Студенти стверджували, що між педагогом і учнем, передусім, повинен бути контакт, заснований на емпатії, любові і терпінні. Ми поставили студентам питання: "Якими якостями повинен володіти педагог?" Студенти відповідали: товариськість, комунікативність, стриманість, уміння знайти підхід до кожного учня, здатність встановлювати контакт з учнями. Ми акцентували увагу на тому, що якості, які назвали студенти, характеризують експресивні здібності педагога.

Під час аналізу поглядів щодо важливих педагогічних здібностей великого мислителя Л. М. Толстого увага студентів звертається на ідею про те, що велике значення при вихованні і навчанні дітей має приклад вчителя. Ми запитували студентів: "Чим ця ідея така важлива в освіті і вихованні?" Студенти стверджували, що образ вчителя грає дуже важливу роль в навчанні і вихованні учня. Вчитель своїм відношенням і настроєм повинен стати прикладом для всіх учнів, він повинен надихати і спонукати учнів. Після таких роздумів і висловів ми знову ставили питання студентам: "А чи так важливий образ педагога, може досить просто бути грамотним фахівцем в області навчального предмету?" Студенти, відповідаючи на поставлене питання, не заперечували того, що вчитель повинен бути грамотним фахівцем і добре знати свій предмет, але на цьому процес навчання і тим більше виховання не завершується. Педагог повинен володіти й іншими якостями, а саме: володіти різними засобами впливу на учнів; контролювати себе; відчувати настрій учнів; вміти емоційно викладати матеріал; активно використовувати невербальні засоби спілкування тощо. На поставлене запитання: "Компоненти яких педагогічних здібностей ви зараз описали?" Студенти відповідають, що це компоненти експресивних здібностей.

Питання виховання через образ вчителя також висвітлено М. О. Добролюбовим: "Головну роль у вихованні і навчанні грає вчитель. Предмет і завдання педагогічної праці дуже складні та відповідальні. Виконати ці завдання по-справжньому зможе тільки гарний вчитель" [5].

Варто зазначити, що в процесі висловів студентів з теми лекції ми використовували не тільки метод бесіди, але й метод дискусії. Сенс дискусії полягав в обміні поглядами з конкретної проблеми. Серед головних функцій даного методу було не тільки стимулювання пізнавального інтересу, але і контрольно-коректувальної функції. За допомогою дискусії ми діагностували особливості характеру, темпераменту, пам'яті, мислення, коректували недоліки поведінки і спілкування студентів між собою. Цей метод ефективно розвивав самоконтроль, сприяв оволодінню студентами засобами впливу, вмінням правильно виражати свої думки, ідеї.

Так, наприклад, ми запропонували студентам подискутувати з приводу міркувань М. О. Добролюбова про те, який педагог є "гарним". У результаті дискусії студенти розділилися на дві групи: одна група студентів стверджувала, що такий вчитель має гарні та розгалужені знання (загальні і спеціальні), інша група студентів стверджувала, що такий вчитель повинен володіти, передусім, загальнолюдськими якостями. Ми контролювали хід дискусії, направляли студентів до правильного висновку, ставлячи питання: "Що мають на увазі студенти під поняттям "гарні та розгалужені знання"? Якими якостями

повинен володіти вчитель, щоб оволодіти такими знаннями? Які якості є загальнолюдськими? Що для вчителя і його педагогічної діяльності буде важливіше: розгалужені знання або загальнолюдські якості?" Студенти по закінченню дискусії зробили висновок: "Вчитель володіє як знаннями, так і загальнолюдськими якостями, вчитель є тим, ким хоче зробити свого вихованця". Ми запитували студентів: "Якими якостями повинен володіти вчитель для досягнення професійної педагогічної діяльності?" Студенти відповідали: "Вчитель повинен бути ерудованим, добре знати свій предмет, уміти захопити і зацікавити учнів своїм предметом, уміти знаходити різні засоби спілкування, вміти контролювати себе." Студенти зробили висновок, що самоконтроль, комунікативність, артистизм, здатність відчувати учня – все це компоненти експресивних здібностей.

Тему "Роль експресивних здібностей в професійній педагогічній діяльності" ми розпочали з лекційного заняття, яке проводилося в нетрадиційній формі навчання – "лекція удвох" проблемного характеру – спільно з викладачем навчального предмету "Педагогічна майстерність". Під час проведення лекції удвох викладач повідомляв найбільш важливі положення про особистість вчителя, ставив питання, формулював проблеми, розкривав значення педагогічних здібностей. Ми приводили вислови різних педагогів-майстрів про ці здібності. Висловлюючи свою думку, ми спонукали студентів до вираження оцінних думок про професійні вміння вчителя.

На лекції студенти прийшли до думки, що існують такі професійні педагогічні здібності, якими повинен оволодіти вчитель: уміння організувати навчальний процес, встановлювати контакт з учнями, уміння впливати на них, здатність орієнтуватися в обстановці, уміння контролювати свій внутрішній стан, здатність емоційно виражати необхідні думки, відчуття не тільки засобами виразного мовлення, а й за допомогою невербальних проявів. Студенти говорили про те, що насправді не приділяли великого значення даним якостям педагога і основними вважали ерудованість та знання свого предмету.

Так, метою одного з лекційних занять було розкриття сутності та структури змісту експресивних здібностей та їх значення у професійній педагогічній діяльності. Під час проведення заняття повідомлялись найбільш важливі факти про психологічні особливості експресивної поведінки педагога, значущість використання педагогом інтонації, міміки, пантоміміки для того, щоб створити у слухача образ про себе. Ми акцентували, що образність, оперування мовленнєвими формами, використання приказок, фразеологізмів допомагають яскраво і лаконічно виразити думку та почуття у процесі розвитку експресивних здібностей майбутнього вчителя. Ми звертали увагу студентів на важливе значення, що мають постановка голосу, відпрацювання дикції, виразність та емоційність мовлення, його культура. Експресивність усного слова зумовлена комплексом невербальних проявів – інтонаційних, мімічних, пантомімічних. Дуже важливий був такий особистісний, емоційний компонент педагогічного артистизму, як здатність до саморегуляції, володіння своїм настроєм.

Під час лекції ми ставили питання, формулювали проблеми, розкривали значення експресивних здібностей. Ми наводили вислови різних педагогів-майстрів про педагогічні здібності, експресію, схожість акторської професії та професії вчителя. Висловлюючи свою думку, ми спонукали студентів до висловлення оцінних думок про особистісні якості вчителя, значущість експресивних здібностей у професійній педагогічній діяльності. Обгрунтовуючи свої вислови, студенти говорили про те, що сучасним учням нецікавий вчитель, який не вміє встановлювати контакт з ними, що сам процес навчання нудний, якщо вчитель нездатний впливати на учня. Після таких міркувань ми звертали увагу студентів на роль експресивних здібностей у навчальному процесі. Так, наприклад, студентам була запропонована ситуація: два вчителі працювали в паралельних класах. Один прагнув щонайшвидше передати зміст теми уроку, не приділяючи уваги учням тощо. Інший вчитель був емоційно відкритий і уважний до учнів, використовував для передачі нових знань ігрову форму навчання, наводив різні вирази, приказки, намагався встановити контакт з учнями, застосовуючи різні невербальні засоби комунікації.

У процесі роздумів студентів про зміст діяльності двох учителів ми підводили студентів до розуміння ролі компонентів експресивних здібностей в навчанні учнів. Продовжуючи наші міркування, ми поставили студентам питання: "В чому полягає сутність експресивних здібностей?" Спочатку студентам важко було одразу відповісти на це питання. Ми запропонували їм описати портрет експресивного, артистичного вчителя. Одні описували такого вчителя як привабливу, цікаву особистість. Інші говорили про те, що такий педагог повинен бути автором уроку творчості, встановити контакт з учнями, зацікавити їх. У описі студентки А. Кузнецової такий педагог є "родзинкою" в будь-якому колективі педагогів і дітей, він активно використовує вербальні та невербальні засоби навчального спілкування, він має приємний тембр голосу, охайний зовнішній вигляд, його заняття завжди цікаві та емоційні, і водночас, такий педагог стриманий і ніколи не виказує свій поганий настрій.

Узагальнюючи відповіді студентів, піддаючи їх теоретичному аналізу, ми відтворили образ експресивного, артистичного педагога. Це педагог, який створює сприятливий психологічний клімат, відчуває стан учня, вміє встановити контакт з учнями, вміє зацікавити і захопити учнів, робить процес навчання більш емоційним, цікавим.

З метою систематизації засвоєних студентами знань про експресивні здібності та їх прояв у педагогічній діяльності, нами був розроблений проблемний семінар "Імідж вчителя". Основні завдання цього семінару були: усвідомлення студентами важливості особистісних якостей у вирішенні різних педагогічних проблем; орієнтація майбутніх учителів суспільно-гуманітарних дисциплін на самовиховання в області формування свого іміджу, стилю в педагогічній діяльності. На відміну від звичайних семінарських занять проблемний семінар був направлений на конкретне і глибоке занурення студентів в проблеми, пов'язані з розвитком експресивних здібностей (здатність "відчувати" учня, здатність орієнтуватися в обстановці, відкритість, оволодіння засобами впливу на учнів тощо).

Семінар дозволив студентам зануритися в насущні проблеми сучасної освіти, в світ творчості і самовиховання. До проблемного семінару студенти, разом із традиційною підготовкою, готували проблемні запитання для аудиторії, підбирали різні педагогічні ситуації і завдання, виступали з доповідями, брали участь в іграх, в дискусіях. Так, в ході заняття ми торкнулись питання "іміджу" педагога. Ми задали студентам питання: "Чи існує поняття "імідж педагога"?" Під час відповідей виникла дискусія, в результаті якої вся аудиторія розділилася на дві частини: "існує" і "не існує". Частина студентів дотримувалась думки про те, що імідж педагога – це стереотип, який вироблявся століттями і ув'язнений в образі вчителя. Вчитель зобов'язаний передати знання учневі, сформувати в ньому певні вміння і навички, виховати в ньому особистість, яку вимагає суспільство. Говорили про те, що імідж педагога складається із знання свого навчального предмету, ерудиції, моральності. Інша група студентів відстоювала протилежну думку: епоха диктує нам свої вимоги до особистості, а, отже, формувати особистість повинна людина, яка йде в ногу з часом. Сучасний вчитель ставить перед собою інші цілі і завдання, ніж педагоги минулого. Він має бути грамотним у багатьох сферах, таких як педагогіка, історія, психологія, бути мобільним, гуманним, оптимістичним, відкритим, емоційним. Також сучасний вчитель повинен приділяти увагу і зовнішнім якостям, вміти притягувати увагу аудиторії різними виразними засобами (вербальними та невербальними).

Висновки. Таким чином, створена проєктивна модель повністю відображає шлях реалізації визначених педагогічних умов формування експресивних здібностей майбутніх учителів суспільно-гуманітарних дисциплін. **Перспективу подальших досліджень** ми бачимо в розробці повного спецкурсу "Розвиток експресивних здібностей у майбутніх учителів суспільно-гуманітарних дисциплін".

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Іванченко Є. А. Формування професійної мобільності майбутніх економістів у процесі навчання у вищих навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Іванченко Євгенія Анатоліївна. – Одеса, 2005. – 262 с.
2. Курлянд З. Н. Професійна усталеність вчителя – основа його педагогічної майстерності : [учбовий посібник] / З. Н. Курлянд. – Одеса : ПДПУ ім. К. Д. Ушинського, 1995. – 160 с.
3. Реан А. А. Психологія і педагогіка / [Реан А. А., Бордовская Н. В., Розум С. И.]. – СПб. : Питер, 2004. – 432 с.
4. Добролюбов Н. Д. Избранные педагогические высказывания / Н. Д. Добролюбов ; [под общ. ред. М. П. Орахелашвили, А. П. Пинкевича, С. А. Каменева и др.]. – М. : Учпедгиз., 1936. – 388 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Ivanchenko Ye. A. Formuvannia profesiinoi mobil'nosti u maybutnikh ekonomistiv u protsessi navchannia u vyshchikh navchal'nykh zakladakh [Future Economists' Professional Mobility Formation in the Educational Process in Higher Educational Establishments] : dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 / Ye. A. – Odesa, 2005. – 262 s.
2. Kurliand Z. N. Profesiina ustaleniist' vchytelia – osnova iogo pedagogichnoi maisternosti [The Teacher's Professional Stability is the Basis for the Pedagogical Competence] : [uchbovyi posibnyk] / Z. N. Kurliand. – O. : PDPU im. K. D. Ushyn'skogo, 1995. – 160 s.
3. Rean A. A. Psikhologiya i pedagogika [Psychology and Pedagogy] / [Rean A. A., Bordovskaia N. V., Rozum S. I.]. – Spb. : Piter, 2004. – 432 s.
4. Dobroliubov N. D. Izbrannye pedagogicheskie viskazyvaniia [Selected Pedagogical Utterances] / N. D. Dobroliubov ; [pod obsch. red. M. P. Orakhelashvili, A. P. Pinkevicha, S. A. Kameneva i dr.]. – M. : Uchpedgiz., 1936. – 388 s.

Матеріал надійшов до редакції 10.02. 2012 р.

Мулык Е. А. Процесс реализации педагогических условий развития экспрессивных способностей будущих учителей общественно-гуманитарных дисциплин.

В статье рассматривается проектная модель реализации педагогических условий, которые способствуют развитию экспрессивных способностей у будущих учителей общественно-гуманитарных дисциплин. Также описывается второй этап исследовательско-экспериментальной работы относительно формирования данных способностей. Дается определение проектной модели развития экспрессивных способностей и рассматривается её структура. Выделены педагогические условия развития экспрессивных способностей: обеспечение взаимосвязи активных учебных технологий в процессе профессиональной подготовки; сочетание всех видов практической деятельности студентов;

использование метода драматизации и приобщения студентов к театральной деятельности в процессе профессиональной подготовки.

Mulyk K. O. Pedagogical Conditions Realization of Future Social and Humanitarian Teachers' Expressive Capabilities Development.

The article considers the project model of pedagogical conditions realization, promoting to the future social and humanitarian teachers' expressive capabilities development. The second stage of the research experimental work, directed on the formation of these capabilities, is described. The definition of the project model of the expressive capabilities development is given as well as its structure is envisaged. The pedagogical conditions of the expressive capabilities development are pointed out: the assurance connection of the active educational technologies in the process of the professional preparation; the combination of all the kinds of the students' practical activity; the usage of the dramatization method and the students' exposure to the theatrical activity in the process of the theatrical preparation.